

Qarabağda Novruz bayramı

Azərbaycan xalqının qədim ilkin qaynaqlarını özündə əks etdirən Novruz bayramı təbiətin oyanışı, gecə ilə gündüzün bərabərlişməsi, əkinçilik həyatının başlanğıcı, ölüb-dirilmə tanrısını özündə təcəssüm etdirən türkün ulu bayramıdır. Novruz bayramı insanlar arasında bərabərlik, dostluq, sülh bayramı olmağa yanaşı, milli və bəşəri dəyərlərimizi özündə əks etdirən, xalqı firavan həyata, sülhə, dostluğa çağıran zəngin, əvəzsiz yaz bayramıdır.

Minilliklərdən üzü bəri xalqımız Novruz böyük ehtiramla qarşılayır. Azərbaycanın paytaxtında, bölgələrində Novruz bayramı möhtəşəm təmtəraqla keçirilir. Folklorşünas M.H.Təhmasib yazırdı: "Bütün dünya xalqları kimi, bizim xalqımızın da tarixində sayısız-heşabsız bayramlar olmuşdur. Lakin bunların heç biri Novruz bayramı qədər geniş yayılmamış, xalqın məişətində bu bayram qədər kök sala bilməmişdir".

Azərbaycanın müxtəlif regionlarında Novruz bayramı mərasimləri təntənəli şəkildə keçirilir. Bu bayram mərasimi yaşı bilinməyən xalqımızın adət-ənənələrini, dünyaya baxışlarını özündə yaşadır. Novruz bayramı ümummilli səciyyə daşısa da, müəyyən bölgələrdə fərqlər də mövcuddur. Qarabağda da Novruz bayramı ilə bağlı silsilə adət və ənənələr, mərasimlər keçirilir. Bunlar xalq arasında uğur gətirən ənənələr kimi geniş yayılmışdır. İlkin dövrlərdə çərşənbə gecələrinə Qarabağda "tək gecəsi", "tək axşamı" deyilirdi. Sonralar onu çərşənbə axşamı adlandırdılar.

Qarabağda Novruz bayramı gecəsi küsülüləri bərkədir, sevnələri nişanlayar, nişanlı qızlara bayram xoşçaları aparardılar. Bayramda xoşça göndərmək adəti bu günə kimi davam etməkdədir. Novruz bayramı gecəsi həm də sevgi, istək gecəsi sayılır. Cavan oğlanlar sevdikləri qızlar olan evin bacasından salladıqları qurşaqların ucuna dəsmal bağlayırdılar. Qız və qızın valideynləri o saat mətləbi başa düşürdülər. Əgər bu işə razılıq varsa, dəsmalı qurşaqdan açıb qızın qoluna bağlayırdılar. Qarabağda ən geniş yayılmış kütəvi mərasimlərdən biri də Novruz bayramı toyunun keçirilməsidir. On gün müddətində bayram toyları bütün məhəllələrdə aşıqlar tərəfindən keçirilirdi.

Bunlardan nümunə üçün vaxtilə Gülablı kəndinin aşıqları Aşıq Qaraş, nağaraçı Yelmar, dəmçi Məmmədəlinin iştirakı ilə dan yeri ağarana kimi toy çalı-

nardı və bayram şənliyi keçirilirdi. İkinci aşiq dəstəsi Aşıq Məmməd, nağaraçı Həsən və züycü Əliş, üçüncü dəstə Aşıq Məhi, züycü İsmayıl, nağaraçı Həsən olurdu. Sonralar bu dəstələr xanəndələr ilə əvəz olundular. Sazlar, söhbətlər, nəşəli gülüşlər, həzin bayatılar, yarıqlı şikəstələr bir-birinə qarışaraq, xoş bir tərəfə yarırdı. Qarmona Şeyyub, Ziyadxan isə həm nağarada çalır, həm də xanəndəlik edirdi.

Novruz bayramında Qarabağda kiçik yaşlı uşaqlar arasında heybə, torba, papaq (nənələrimizin uşaqlar üçün toxuduğu papaqdan söhbət gedir) atma adəti və mərasimi bu gün də davam etdirilir. Yeniyetmə uşaqlar qonşulara, qohumlara papaq atmağa gedərkən mərasimlərdə keçirirdilər. Bu mərasimlərdən bir neçəsini nümunə göstərə bilərik. Məsələn, ilbizin qabığından zıncırovlar düzəldər, qonşulardan pay alandan sonra onları sevindirmək üçün zıncırovu sənələrində taxardılar. Cavanlar tanınmasınlar deyər başlarına keçər, kosa, keçi maskaları keçirərək rəqs edər, tütək çalar və insanları şənəndirirdilər. Ev yiyəsi də onlara qoşular, bununla da bayramın sevincinə rəngarənglik qatardılar. Papaq, yaxud heybə, torba atanı pusmaq və ya tutmaq eldə qəbahət hesab edilirdi. Bunları atan kəs el adətinə uyğun şəkildə özünü gizlədirdi.

Novruz bayramında şər qarışan andan qapılar açıq qoyulur, heybə, torba,

papaq atmağa gələn insanlara şirniyyat, qoz-fındıq, qorğa, boyadılmış yumurta, tut, alma, armud qurusu pay qoyulardı. Uşaqlar üçün boyanmış yumurtalar qoyulur və onlar bu yumurtaları götürüb döyüdürlər, bəxtlərini yumurtada sınayırdılar. Təbiidir ki, bunun çox qədim mifoloji anlayışlarla bağlılığı vardır. Yumurta sınanması yaranışı simvolizə edir. Belə ki, yumurtanın özü Yer kürəsini, içərisində olan pərdə havanı, ağı suyu, sarısı isə günəşi əks etdirir. Novruz bayramının zəngin mətbəx ənənələrinin yaradılış fəlsəfi ilə bağlı azərbaycanlıların ilaxır çərşənbə və Novruz bayramı günlərində qırmızı yumurta boyama adətini əcdadın və torpağın dirilməsi, canlanması, bir sözlə, oyanma, dirilmə ayını ilə əlaqədar olan ən qədim təsvirlərlə bağlı olduğunu görürük. Novruz süfrəsinə çoxlu bişirilmiş yumurta qoyulmasında məqsəd hamının ondan dadaraq yeni ilə, yeni həyata keçmə arzusu idi. Novruz bayramında yumurtadöyüdürmə oyunu bir-başına bu bayramın yaradılış fəlsəfəsini əks etdirir.

Milli mənəvi dəyərlərə əsaslanaraq səməni cücərtmək, yumurta boyamaq, tonqal qalamaq, heybə, papaq, torba atmaq, şirniyyat bişirmək, meyvə və çərəzlərdən xoşça düzəltmək və digər Novruz bayramının atributları bayramın hansı ərazidə keçirilməsindən asılı olmayaraq yazın, təbiətin oyanışını özündə rəmzləşdirən səməni və ondan hazırlanan şirniyyatlardır. Adət-ənənə əsasən hər bir bölgədə eynidir. Adət və ənənələrdən danışarkən belə bir məsələni nəzərə almaq lazımdır ki, haqqında danışdığımız şənliklərin bir çoxu qədim kökə malik olmuşdur. Orta əsrlərdə yaşamış ata-babalarımız bu adət və ənənələrin bir çoxunu öz əcdadlarından irsən qəbul etmişlər". Həmçinin hər bir bölgənin özünəməxsus adət-ənənələri, özəllikləri var. Qarabağda mərasimlər zamanı maraqlı tamaşalar göstərilir, oyunlar keçirilirdi. Bunlardan kəndirbaz, keçipapaq, yelləncək və s. misal göstərmək olar. Novruz bayramı ərəfəsində kəndirbazla bağlı keçirilən bir mərasim də toxunmaq istəyirəm.

ilaxır Torpaq çərşənbəsi və Novruz bayramı gecəsi (yəni il təhvil olan gecə) Gülablı kəndinin hündür yeri olan Məşədi Abbas qayasında "Vışka" deyilən hündürlükdə üç-dörd yerdə tonqallar yandırardılar. Bu tonqallar bütün gecəni səhərə kimi yanırdı. Bu yandırılan tonqalların alovunu rayonun ən ucqar kəndlərində yaşayan əhali də görürdü. Sübhə kimi tonqal ətrafına yığılan insanlar günəşi xoş əhvali-ruhiyyə ilə qarşılayar, bulaq başına gələr, hər bir insan, dərini suya danışırdı ki, onu su yuyub aparsın. Su üstündən atlanıb xəstəliklərdən xilas olmaq, sudan içməklə səsi təmizləmək və s. kimi ənənələr müxtəlif görüş və tapınmaları ifadə etdiyi kimi, eyni zamanda bayramı el içində müqəddəsleşdirən mərasimlərdir.

Novruz bayramı ərəfəsində cəmiyyətin yenilənməsi, sosial birlik və paylaşma baş verir. Bu birlik və paylaşma təkcə diriləri deyil, dünyasını dəyişənləri də əhatə edir. Dünyasını dəyişənlərə, ili tamam olmayanlara bayramdan əvvəlki cümə axşamında qara bayram, yasdan çıxarma, məzar üstə getmə axır çərşənbə günü keçirilirdi. Novruz bayramı axşamı qonşular təziyəli, yaşlı adamların həyətlərində tonqal yandırılıb onları qaradan çıxarardılar. Bundan əlavə, həmin gün dünyasını dəyişən əzizlərini gedib ziyarət edər, "Yasin" oxudar və evlərinə dönüb, ilaxır çərşənbə bayramını qeyd edərdilər.

Novruz bayramının gəlişinə az qalmış ilin Axır çərşənbəsində bayram şirniyyatı - şirin çörək (fətir, üçqulaq, ay, ulduz, balıq, saç formasında) bişirilirdi. Qorğa, tut qurusu, qoz-fındıq, qırmızı yumurta (boyaqotu ilə boyayırdıq), armud, alma qurusu, yeddi ləvin lacivərd süfrəyə düzülərdi. Novruz bayramının süfrəsi bolluq, firavanlıq, xoşbəxt həyatın rəmzinə çevrilirdi.

Novruz bayramının Qarabağda keçirilən ən gözəl çağrı Novruz gününün özü və ilin təhvil olunması vaxtıdır. Azərbaycan xalqının Novruz ilə bağlı inancları bütöv bir sistemdir. Bu zamanda qeyri-adi hadisələr baş verir. Həmin qeyri-adi zamanın əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, bu, bir başlanğıc anı, qeyri-adi zaman nöqtəsidir. Bütün yeni zaman, yeni məkan və bu zaman-məkan daxilində baş verəcək hadisələr həmin zaman nöqtəsindən başlanır. Bu zaman nöqtəsində baş verənlər fərqli xüsusiyyətlərə malik olub, vahid bir əsası müşahidə edir. Məlum olur ki, təzə ilin köhnə ili (yaxud təzə dünyanın köhnə dünyanı) əvəz etdiyi Novruz bayramında iki zaman üz-üzə gəlir. Bunlardan biri getməkdə olan zaman, o birisi isə gəlməkdə olan zamandır. Bunların bir-birini əvəz etməsi Novruz bayramında baş verir. Bu zaman əvəzlənməsində ən mühüm məqam ilin təhvil olunduğu zaman kəsiyidir. Həmin zaman kəsiyi ilə bağlı inanclar vardır. O inanclardan məlum olur ki, ilin təhvil olduğu məqam ağaclar başını yerə endirir, sular dayanır, atlar kişneyir və başqa qeyri-adi təbiət hadisələri baş verir. Həmin an niyyət məqamıdır. Bunları görənin ürəyindən keçən niyyəti, arzusu hasil ola bilər. Eyni zamanda, bu gecə niyyətlərin baş tutub-tutumayacağına bilindiği gecədir.

Novruz mərasimi ərəfəsində icra olunan ayinlərdən biri də üzərlik yandırmaqla təmizlənmə-yenilənmə ilə bağlıdır. İnsanlar Novruz çərşənbə tonqallarına üzərlik atır, bununla da ev-eşiyə, mal-qaraya, ev sakinlərinə yönəlmiş mənfi nəzərin təsirini aradan götürürlər. Bunun üçün yanan üzərliyin tütününü evə, ev sakinlərinə tərəf füləyərtilər. Bu adət indi də davam etdirilir. Üzərlikyandırma təzələnmə-yenilənmənin mühüm ayinlərindəndir. Üzərlik vasitəsilə bəd nəzər, mənfi arzular, pis niyyətlər təmizlənir.

Bayramın axırını çərşənbəsi təbiətin ilk müjdəsi olan novruzgüllü və bənövşə çiçəyi açılırdı. Novruz inanclarında yaz çiçəklərində novruzgüllü, bənövşə obrazına rast gəlmək olur. Belə ki, bənövşə müqəddəs çiçək kimi küsülü insanların arasına atılır. Bu zaman onu tapdalamaq olmaz. Bu, bənövşənin müqəddəsliyini bildirir. Novruz bayramı ilə bağlı oxunan nəğmələrdə Novruzunu gətirən çiçək kimi novruzgüllü və bənövşə təənnüm olunur.

İndi Qarabağın əhalisi erməni təcavüzü nəticəsində öz dedə-baba torpaqlarını tərk etməyə məcbur olub Azərbaycanın müxtəlif bölgələrinə səpələnsə də, Novruz bayramının adət-ənənələrini unuturlar. Ümumilikdə bu bayram xalqımızın milli mədəniyyətinin, folklor zənginliyinin tanınması baxımından çox əhəmiyyətlidir.

Almara NƏBİYEVA,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
Bakı Dövlət Universitetinin müəllimi